

POREKLO CENTRALIZMA I ODNOSI U FEDERACIJI

Obuhvatajući rukovođenje „opštenarodnom imovinom“ preko države KPJ je istovremeno obezbedila kontrolu i rukovođenje preko administrativno-operativnih rukovodilaca (AOR-a). Etatizacija, karakteristična kao opšti proces, je produbljivala centralistički način rukovođenja. Tako su izvršno-politički organi sve više nadvisivali predstavnička tela vlasti. Sistem odlučivanja je postajao formalizovan; masovne organizacije su gubile obeležja političkih organizacija, postajući — kao transmisije partije — sve više fragment državne strukture za dopunske, fizičke i političko-manifestativne poslove. Centralizovana akumulacija i dirigo vano planiranje zaokruživali su sistem centralističko-administrativnog karaktera, poznat kao „sistem administrativnog rukovođenja privredom“, iako se radilo o totalnom obuhvatanju svih poslova društva od strane izvršnih organa vlasti.

Uspostavljeni sistem je imao opšti uzor u sistemu SSSR-a. Nije poznato da je bilo reči o nekom drugom, alternativnom sistemu. Ustav FNRJ je vršio recepciju sovjetskih ustavnih i uopšte političko-pravnih rešenja. Osnovne ustanove su proizlazile iz narodnooslobodilačkog rata i revolucije (federacija, narodnooslobodilački odbori, itd.), ali je osnovna koncepcija Ustava preuzeta iz sovjetskog Ustava, pa i neke institucije. Ona se pre svega izražavala u ulozi države i društvu, jer su država i njeni organi postavljeni kao rukovodeća snaga celokupnog društvenog života i svih društvenih organizacija. Formalnim demokratskim odredbama staljinski ustav iz 1936. je prekrivao vladavinu državno-političke birokratije u SSSR-u. „Revolucionarni proleterski demokratizam“ u stvarnosti SSSR-a bio se izvrgao u staljinsku diktaturu nasuprot javno proklamovanim namerama i odredbama Ustava. Princip svemoći rukovodeće uloge države i njenih organa u društvenom uređenju morao je u

praksi dovesti do svemoći državne i partijske birokratije. Staljinovo teoretsko obrazloženje polazilo je od toga da čitavo društvo predstavlja jedan mehanizam, čija je osnovna poluga država, pomoću koje partija kao oruđe diktature proletarijata rukovodi celokupnim društvenim životom. Takva mehanicistička teorija države kao najviše društvene organizacije, dovela je u datim uslovima do birokratske despotske vladavine nad društvom. Srastajući sa državom, SKP(b), kao najmoćnija sila u sistemu i stvarno i po slovu staljinskog ustava postala je, takođe, deo te ogromne državne mašinerije, savremenog „levijatana“, pomoću koje birokratija diriguje društvenim životom. Centralistička struktura KPJ opredeljivala je centralističko ustrojstvo celog društva koje je etatizacija privrede samo pojačavala i na planu ekonomije.

Sovjetsko iskustvo se u Jugoslaviji dobrovoljno presađivalo. Duh samostalne revolucije, čiji se dah neposredno osećao, teško se mirio s presađenim sistemom koji je ubijao inicijativu, robovao gotovim rešenjima, podsticao dogmatski način mišljenja. Samosvojno iskustvo revolucije nije bilo u skladu sa sistemom koji se izgrađivao, izazivajući potmule, spontane i nejasno definisane otpore u kulturu, na selu, u privredi.

Uticaji sovjetske doktrine i prakse su više nego primetni: centralizovano Javno tužilaštvo, dekorativni značaj Prezidijuma Narodne skupštine — koji je bio potpuno nalik na njegov pandan u SSSR-u, Prezidijum Vrhovnog sovjeta — organi lokalne samouprave kao sprovednici volje viših državnih organa; Narodna skupština FNRJ, kao i Vrhovni sovjet, sazivana je uglavnom dva puta godišnje a zakonodavna inicijativa nalazila se u rukama Vlade. Momčilo Pavlović pominje predlog u javnoj raspravi Nacrta ustava FNRJ da se ustanovi Dan Crvene armije. Sovjetski ambasador Ivan Sadčikov stavio je primedbu na Nacrt ustava da je prerano uvoditi zdravstveno osiguranje seljaka, jer to nije urađeno ni u SSSR-u, i ta primedba je bila usvojena. KPJ, za razliku od SSSR-a, nije konstitucionalno potvrđena kao vodeća snaga društva, iako je to faktički bila.

Drukčiji oblici revolucije i njen autentični demokratski duh sukobljavali su se sa jednom, preko noći nakalemljenom administrativnom mašinerijom, osvajanjem borikratizma na svim nivoima, papirnatim direktivama, šablonskim rukovođenjem ministarstava i njihovih generalnih i glavnih direkcija privredom, svemoći agitpropa u kulturi i prosveti, umnožavanju

administrativnih ingerencija u životu ljudi, organa vlasti i privrede, mehaničkim političkim radom, ekstenzivnim privređivanjem, personalnim proveravanjima, obamiranjju lokalnih i drugih inicijativa, sporošću rešavanja iz centralnih rukovodstava, smanjenim kompetencijama republika, gašenjem lokalne samouprave. Sve ove slabosti mogao je da privremeno prikriva samo golemi entuzijazam radnih ljudi, identifikacija dela kadrova sa narodom, kult rada, shvatanje o bliskoj perspektivi socijalnog oslobođenja vezivanoj za ostvarenje projekta industrijalizacije. S obzirom na onovremenu društvenu strukturu, više nego prijemčiv je koncept egalitarizma izražen kroz tadašnja shvatanja socijalizma, koje se duboko otisnulo u svest održavajući se do danas, sa svim negativnim posledicama za modernizaciju proizvodnje, racionalizaciju društvene organizacije, istinsku humanizaciju odnosa, polet stvaralačkog rada i neprekidnog dokazivanja u skladu sa sve drukčijim imperativima vremena. Centralistička federacija opravdavana je i međunarodnim pritiscima, prvo Zapada, a kasnije i Istoka, ostacima klasnog neprijatelja, ratnim destrukcijama, zaostalim društvom i ukupnim nepovoljnim istorijskim nasleđem.

Gledajući s dnevne staze, ideološka indoktrinacija pokazivala je svoju prividnu snagu, ali suočena sa vremenom budućnosti ona nije mogla da izdrži racionalno proveravanje. Takva politika mogla je i odgovarati socijalnoj strukturi revolucije, iako je vreme pokazalo da ona nije bila adekvatna prevazilaženju civilizacijskih naslaga vekova. Vulgarna i uprošćena staljinistička organizacija društva i svemoći države u suštini je bila protivna autentičnoj revoluciji, usled svoje birokratske suštine i gušenja inicijative. Mase oslobođene u revoluciji objektivno su bile glavni protivnik birokratizacije društvenih odnosa.

Nije malo istraživača koji ne prihvataju tezu politike, ali i dela istorijske nauke, o uslovljenosti centralističko-etatičkog sistema u nas međunarodnim položajem Jugoslavije, unutrašnjopolitičkim prilikama, siromaštvom zemlje i razornim posledicama tek završenog rata. Centralističko obeležje jugoslovenske federacije uz određene uslovnosti identifikujemo pre nego što je u nas izgrađen centralističko-etatički sistem, koji je još više produbio takav njen karakter. Na uporednom planu, istraživači takođe ukazuju da su unutrašnje i spoljne okolnosti Jugoslavije povoljnije od onih koje su karakterisale Rusiju u vreme oktobarske revolucije, u kojoj centralizam nije bio

utemeljen u osnovi politike i kulture, već samo u ekonomici. Po njima (Olivera Pavišić i drugi) ono „što je korišćeno u Jugoslaviji predstavlja delimično nadovezivanje na sovjetsko iskustvo iz kasnijih, 30-ih godina". Istorijska paralela sa Rusijom u oktobarskoj revoluciji nesumnjivo pokazuje da su tamošnji uslovi bili teži od onih u Jugoslaviji. Dodali bismo sa svoje strane, iako se radi o drukčijoj istorijskog epohi i drugim nosiocima vlasti, da je situacija u kojoj se nalazila Kraljevina SHS 1918. godine bila takođe teška. Država nije bila međunarodno priznata; Srbija i Crna Gora izašle su iz šestogodišnjeg rata; Srbija je izgubila četvrtinu svog stanovništva; Engleska i Francuska su bile obavezane prema Italiji tajnim londonskim paktom iz 1915. godine; nova država je saobraćajno nepovezana, rat traje na svim granicama, a otvaraju se i pitanja unutrašnjeg uređenja. Svakako da postoji bitna demarkacija između ove dve situacije jer se 1945. radi o federativnoj državi čiji su tvorci nove društvene snage, dok u slučaju Kraljevine SHS stoji doktrinarno-politička teza o „troimenom narodu" koja otvara problem nacionalnih identiteta i položaja naroda u novostvorenoj državi. U prvom slučaju centralizam opredeljuju pitanja unutrašnjeg uređenja, a u drugom državnog ekonomskog monopola i načina njegovog korišćenja. Na drugoj strani DFJ je izašla iz četvorogodišnje revolucije ostvarene u specifičnoj formi narodnooslobodilačke borbe. Kao i Srbija i Crna Gora, 1918, tako je i Jugoslavija 1945. saveznička zemlja, član pobedničke koalicije. Nova Jugoslavija ima kamen temeljac svoje spoljne politike u ugovoru sa SSSR-om, koji je maršal Tito zaključio aprila 1945. godine. Jugoslovenska revolucija je međunarodno priznata (u formi legalizacije njenih najvažnijih tekovina) još u toku trajanja rata, što je gotovo bez primera u istoriji revolucije. Delegacija DFJ pojavila se aprila—juna 1945. u San Francisku kao osnivač Organizacije Ujedinjenih naroda. Revolucija nije pobedila već jednostavno 1944—1945. pregazila svoje protivnike iz redova kolaboracionističkih snaga. DFJ na kraju rata poznaje jednu tešku međunarodnu krizu — tršćansku, ali je ovu — pod ultimatumom zapadnih saveznika, bez aktivne podrške Staljina, iako se Tito vratio iz Moskve aprila 1945. sa dosta optimističkih očekivanja — prevazišla na kompromisan način. Unutrašnji protivnici DFJ su pokušavali da se legalizuju, ali su oni mogli opstati samo u onoj meri u kojoj su bili spolja podržani, a na drugoj strani koliko je vladajući sub-

jekt u Jugoslaviji bio spreman da im izađe u susret iz privremenih međunarodnih obzira. Konstanta je da je jugoslovenska kontra-revolucija oduvek bila zavisna od stranog pokrovitelja. Novostvorena federacija je harmonizirala odnose među jugoslovenskim narodima i nacionalnim manjinama (narodnostima), što nisu mogli da ne primete i britanski izvaštači. Inkriminisane su nacionalna, verska i rasna mržnja, jer se radilo o dijametralno različitoj nacionalnoj ideologiji KPJ i višenacionalnoj zajednici, tek izašloj iz rata u kojem je dolazilo do strahovitih sudara, u kojem su okupatorsko-kvislinške snage inspirisale bratoubilački rat, čemu je KPJ od prvog časa isticala antitezu bratstva, a kolaboracionističke snage svih smerova težile da narodnooslobodilačku borbu skrenu od antiokupatorskog opredeljenja na čist građanski rat oko vlasti. Od unutrašnjih snaga jedina sila koja je izdržala pritisak u pokušaju da se održi u javnom životu kao samostalan faktor bila je katolička crkva, zahvaljujući međunarodnoj podršci Vatikana, zapadnih zemalja i nepomirljivosti najvećeg dela svoje hijerarhije sa nadbiskupom Stepincem na čelu. Potisnuta iz javnog života, katolička crkva nije bila spremna da se odrekne *corpus separatum* u novoj Jugoslaviji.

KPJ je imala neviđen političko-moralni kapital posle rata, kao snaga koja je izvela revolucionarnu smenu vlasti u toku narodnooslobodilačkog rata, stekla je ugled u svetu kao najdoslednija antiokupatorska snaga u ratu antifašističke koalicije, stvarajući viziju nacionalnog i socijalnog oslobođenja najširih narodnih slojeva. No, ipak se zadržao „kompleks“ vezan za postojeću moć i uticaj, objektivno gledano vezan i za malobrojnost članstva. Dušan Bilandžić ovu pojavu smatra obrvanošću KPJ težnjom za sticanjem legitimiteta. U svakom slučaju malobrojna partija preuzimala je na sebe ulogu upravljanja državom i privredom u celini. Sociolozi i politikolozi govore o „prikrivenoj“ ulozi Partije u ratu, što se nastavlja do 1948. godine. KPJ je najjači činilac u sistemu vlasti, ali nije — formalno gledano — konstitucionalni faktor. Iz ovoga je proizilazilo konspirativno svojstvo KPJ u vezi sa statusom članstva, od ćelije do vrha partijske piramide, kao i zabrana iznošenja podataka o unutarpartijskom životu. Pojava koja vuče korene iz rata, ako apstrahujemo predratni ilegalni period, nastavljaajući da živi i posle oslobođenja kao rezultat specifične forme revolucionarnog prevrata, uloge NFJ u političkom sistemu i međunarodnih obzira.

Istoričar ne može da ne uvažava pomenute objektivne okolnosti iz kojih je Partija izvlačila zaključak da je pri njihovom postojanju neophodno osnažiti i pojačati centralističku koncepciju i praksu, jer je ona u datim uslovima obezbeđivala bržu koncentraciju snaga i sredstava, efikasniji sistem odlučivanja o pravcu glavnog udara i veći stepen mobilizacije masa u poslovima obnove i kasnije industrijalizacije. Uvažavajući sve ove okolnosti, ipak ne možemo da se ne složimo sa shvatanjima koja smo i sami iznosili, ali i drugi istraživači, da je poreklo centralizacije sistema, pa i federacije kao državnopravnog oblika rešavanja nacionalnog pitanja, bilo bitno određeno centralističkim načelima na kojima je Partija bila izgrađena. Kao vladajuća snaga, partija je bila „nervni centar“ upravljanja i glavni organ odlučivanja. Ne znamo da je ona ikada u svojoj istoriji imala toliki kapacitet vlasti s istovremenim političkim ugledom i uticajem kao neposredno posle oslobođenja, nezavisno od postojanja legalne opozicije i prigušenog nezadovoljstva razbijenih građanskih snaga i njihovih kolaboracionističkih formacija. Postoji paralelizam unutarpartijskih i državnih organa na saveznom i republičkim, odnosno pokrajinskim nivoima. Partijske komisije za masovne organizacije, sindikat, školstvo, privredu, spoljne poslove, itd. stoje kao pandan odgovarajućim organima države i masovnih organizacija. Deluje Ministarstvo za konstituantu Vlade DFJ, ali i Komisija CK KPJ za izgradnju narodne vlasti, pod istim rukovodstvom (E. Kardelj). Aparat agitpropa drži celokupnu informativnu sferu (novine, radio, izdavačke kuće, film, itd.), a kadrovska uprava sve poslove vezane za postavljanje odgovarajućih ljudi u aparatu spoljnih poslova, pošte, telefona i telegrafa, službi bezbednosti, itd. Političkim radom u Armiji rukovodilo se preko Političke uprave Ministarstva narodne odbrane. Rad ovih organa je centralizovan do krajnjih konzekvenci. Možemo pratiti proces srastanja Partije i državne vlasti, koji vuče korene iz rata, nastajanje specifične realne i personalne unije Partije i države. Svi predsednici vlada su sekretari CK, odnosno PK, sem Bosne i Hercegovine (Đuro Pucar, sekretar PK, i Rodoljub Čolaković, predsednik vlade). Državu toga vremena nazivaju partijskom, bez obzira na razne oblike posredovanja političke volje KPJ, ali i partiju državnom.

Jugoslavija je — za Tita, na izlasku iz rata, maja 1945. — bila „demokratska federativna Jugoslavija“, što je on smatrao

njenom suštinom. Suprotstavljao se tome da „svaki u svome okviru stvara jednu snažnu federalnu jedinicu, Hrvatsku, Srbiju, itd. na račun druge“, smatrajući to pogrešnim. „Mi stvaramo jednu državu — Jugoslaviju, u kojoj svaki narod ima svoja prava, i potpunu ravnopravnost.“ Komunisti su, po Titu, bili ona „spona“ koja je imala da spaja i sprečava razdore. Tito izričito kaže: „Oni moraju biti element koji će ujedinjavati sve u jednu celinu. Kod komunista se mora razvijati duboki smisao za internacionalizam. Voljeti svoju naciju, Hrvatsku ili Srbiju, ne znači negirati opću našu zemlju — Jugoslaviju. Naprotiv, voljeti svoju federalnu jedinicu — znači voljeti monolitnu Jugoslaviju ... Ne smije biti pitanja: hoće li ovo ili ono selo pripasti ovoj ili onoj federalnoj jedinici, jer ono pripada čitavoj Jugoslaviji. Nije Trst samo slovenački, nego i jugoslovenski. Nije Rijeka samo Hrvatska, nego i jugoslovenska. Nije Beograd samo srpski, nego i jugoslovenski.“ Granice federalnih jedinica nisu razdvajale već spajale, simbolizujući liniju u mermeru. Mada je Tito više nego jasan u svome viđenju jugoslovenske federacije, ima pokušaja da se iz ovoga izvodi integralistička koncepcija. Očigledno je, međutim, da on misli na čvrstu i jedinstvenu federaciju ravnopravnih naroda.

Federacija stvorena u jugoslovenskoj revoluciji predstavljala je tip čvrste i jedinstvene federacije, sa naglašenom decentralizacijom u dotadašnjem razvitku koja se smanjivala sa izgradnjom jedinstvenog sistema vlasti i snaženjem procesa centralizacije. U vreme njenog stvaranja Moša Pijade je govorio da Jugoslavija postoji samo u jednoj odluci. Obuhvatanjem svih ključnih poslova od strane KPJ u celoj oslobođenoj zemlji, a na drugoj strani stvaranjem jedinstvenog državnog sistema, ova centralistička obeležja su se sve jače iskazivala, dobijajući i svoje ekonomske utemeljenje podržavljivanjem privrede i dirigovanom planskom intervencijom u svim sferama društvenog divota.

Program NFJ je stajao na stanovištu „državne celine i nezavisnosti Jugoslavije“. Referent o Programu NFJ na osnivačkom kongresu ove organizacije, Dragoljub Jovanović, naglašavao je da Jugoslavija ima svoje istorijsko opravdanje, da to smatraju SSSR i zapadni saveznici i da ona mora da postoji da ne bi došlo do sukoba između „saveznika sa Zapada“ i „naše sovjetske braće“. Po njemu, Jugoslavija je bila spona između jednih i drugih, obezbeđujući na taj način mir na Balkanu, u

Srednjoj Evropi i svetu. Kohezivnu i objediniteljku ulogu Jugoslavije je video u Titu. Smatrao je kao „zanimljivo“ da danas „grupa ilegalaca, interniraca, 'antidržavnih', 'defetista', 'neprijatelja države'“, kako su nazivani četvrt veka u Jugoslaviji, danas, kada su postali slobodni građani i izražavaju svoju volju, nisu više „rušioči“ države već proklamuju državnu nezavisnost i celinu Jugoslavije. Pitao se sa govorničke tribine Kongresa gde je Aleksandar Karađorđević da čuje kako „najljući protivnici njegovog režima“ danas istupaju.

Nijedna od građanskih stranaka koje su prijavile svoju delatnost kod Ministarstva unutrašnjih poslova Jugoslavije i donele svoje privremene programe nije dovela u pitanje federativno uređenje, iako su na rešenja KPJ, odnosno narodne vlasti imale znatne rezerve. Socijaldemokratska partija je smatrala federativni sistem kao najbolje unutrašnje uređenje. Demokratska stranka je stajala na stanovištu da federativna osnova državnog uređenja „podrazumeva jednakost prava federalnih jedinica i autonomnih oblasti, jednakost i ravnopravnost narodnosti, vera i kulturnih razvoja“. Oni su sebe smatrali pretečom ideje o federativnom uređenju Kraljevine Jugoslavije. „Demokratija“ je ispoljavala rezerve prema postojećem federativnom rešenju. Na teorijskom planu one su se ogledale u teškoćama za organizaciju vrhovne vlasti (parlamenta, savezne vlade i saveznog sudstva); za demokrate je pitanje autonomije i garantija slobodnog razvoja svake nacionalne individualnosti u federaciji bilo njen osnovni problem; savezna vlast je morala biti organizovana na takav način da ne dopušta široku mogućnost nadglasavanja; veto se moglo iskoristiti samo u slučaju ako je ugrožena ili dovedena u pitanje autonomija posebne nacionalnosti. Na federaciju nisu gledali kao na fikciju već kao na rezultat istorijsko-političkih činilaca. Po shvatanju pripadnika Demokratske stranke problem se nije rešavao ni „nestvarnim is federalizmom“, kao ni „nametnutim unitarizmom“. Čak su se i radikali u svom programu izjašnjavali za federalno uređenje. Socijalistička partija je, takođe, istupala za republikanski i federativni oblik države. Pored rezervi na postojeće uređenje pripadnika ovih partija, kritičke refleksije nisu izostajale ni od onih građanskih političara koji su dosledno sledili politiku JNOF-a, odnosno Narodnog fronta Jugoslavije (Jaše Prodanovića, Miloša Moskovljevića, Vase Čubrilovića i drugih). Prodanović je, tako, isticao da se princip o ravnopravnosti naroda i

manjina nigde tako ne poštuje kao u Jugoslaviji, čak ni u „Rusiji“. KPJ je bila, smatrao je Prodanović, pod dejstvom „hipnoze ideologije“. Pri stvaranju federalnih jedinica (misleći na Makedoniju i crnogorsku naciju) nije se trebalo ići u „širokogrudosti“ do „paradoksa“. Suprotno mišljenje iznosio je Kirilo Savić, nalazeći da Srbi nisu etnički isto što i Makedonci, pa ni Crnogorci. Ujedinjavale su se, smatrao je, „raznolikosti“ a ne „jednolikosti“, tražeći ugledanje na „Rusiju“.

Narodne republike su, po Ustavu, samostalno vršile vlast, s tim što su bile ograničene samo onim pravima koja su dobrovoljno prenela na FNRJ. Ustavom je ova samostalnost republika bila prenamaglašena iz političkih razloga, zbog tek završenog rata, živih tragova sukoba nacionalno-verskog karaktera i težnje za nacionalnom emancipacijom u okviru Jugoslavije kao protivteže predratnom centralističko-unitarističkom sistemu. Međutim, uloga saveznih organa vlasti i njihova ovlašćenja daleko su prevazilazila ona republičkih organa.

Sliku međunacionalnih odnosa i problema vezanih za funkcionisanje jugoslovenske federacije delimično daju izvori o radu partijskog vrha — Politbiroa CK KPJ.

Najosetljivija politička i druga pitanja u okviru jugoslovenske federacije rešavala su se na Politbirou CK KPJ, pod Titovim rukovodstvom. Na sednici Politbiroa CK KPJ 1. j^y^üa 1945. „Mihailo“, Blagoje Nešković, referisao je da su „ŠiptafTprofiv nas frontalno. Mobilizaciju su dosta uspešno izveli. Rekviziciju daju Šiptari. Vlast je slaba, nema podršku masa ...“ Tito je na istoj sednici predložio da se diferencijacija vrši na klasnoj osnovi, to jest na pitanju agrarnih odnosa. Time je kolonizacioni talas prema Kosovu i Metohiji zadržan, skrećući prema Vojvodini. Tito je na istoj sednici isticao značaj Makedonije za Jugoslaviju, kao nerazdvojnog dela jedinstvene države ravnopravnih naroda. „Miakedonija je“, kaže, „najodvojenija zemlja od Jugoslavije, ne daje koliko može za rat i obnovu. Makedonija sve više postaje predmet međunarodnih intriga i spleta. Part(ijskoj) org(anizaciji) u Makedoniji treba objasniti šta znači federacija.“ V. Bakarić je 3. januara 1947. referisao na sednici CK KPJ, kojoj su prisustvovali Tito, Ranković, Kardelj, Nešković, Đilas o „pitanju popova“. Rekao je, između ostalog: „Proces protiv Stepinca ima dubok odjek kod njih. Mnogo ih je glasalo na izborima. Bilo je nerazumevanja kod procesa sa naše strane

(kod OZN-e i na terenu), tako da je Kaptol dobio utisak da popuštamo. Treba udariti na centar i Harlija. Pocijepati biskupe. (Iznosi razne nijanse kod biskupa)." Pod tač. 4. nalazi se konstatacija: „Zapostavili smo pitanje Srba u Hrvatskoj." Tito se na sastanku sa slovenačkim rukovodstvom — prema beleškama Krsta Popivode — zalagao za „snažnu republiku", misleći na Jugoslaviju, za monolitno rukovodstvo; kritikovao je „antagonizam prema vojsci". Separatizam u federalnim jedinicama ide nauštrb celine. Kidrič se izjašnjavao za borbu protiv nacionalizma, kojeg ima i u Osvobodilnoj fronti. Smatrao je da će teško ići sa crkvom, predlažući čak neki zakon da se suzbije „popovski uticaj". Na sastanku CK KPJ sa CK KPJ Hrvatske Tito je smatrao da u Slavoniji slabo stoji po pitanju bratstva i jedinstva. Po njemu „izbeglice su zagazile svuda gdje su došli. Prijeti opasnost da Slavonija bude centar mačakovštine ..." Na sednici Politbiroa CK KPJ sa rukovodstvom CK KP Srbije 4. marta 1947. Tito je istakao — prilikom rasprave o otkupu i petogodišnjem planu: „Jedino se CK KP Sr(bije) odupire liniji CK KPJ. Po političkim (pitanjima ste sektaši, po ekonomskim — oportunisti" . . . (Ukazuje ponovo na zamašnost njihovih grešaka. Od plana nema odstupanja.) „Naša kritika je opravdana, napravili ste krupne oport (unističke) greške."

Na Politbirou su se prethodno razmatrala sva krupna pitanja zemlje: Nacrt ustava, izbor članova Prezidijuma FNRJ (da li za predsednika dr Ivana Ribara ili dr Sinišu Stankovića, uključujući i sastav ovog tela u celini), izvođenja nacionalizacije, prelaska na plansku privredu, centralizacije banaka, stvaranja glavnih i generalnih direkcija kao formi rukovođenja privredom, „naoružanja i ratnih investicija"; međunarodna pitanja. Tako je na sednici CK KPJ zaključeno da se „dovrši definitivni projekt petogodišnjeg i jednogodišnjeg plana i da se u skupštini prvo primi plan pa onda budžet. Naglašeno je da se prilikom „raspodjele investicija vodi računa o ekonomski slabijim republikama i da se poveća budžet za podizanje porušenih sela i za fiskulturu". Na sednici od 11. aprila 1947. Kidrič je „detaljno objasnio plan po granama i odnos između saveznih i republičkih investicija".

U vezi sa podelom preduzeća na „savezna", „republička" i „lokalna", Boris Kidrič je smatrao da radi razvoja „bazične industrije" najveći deo najvažnijih preduzeća treba da dođe pod kompetenciju savezne vlade, jer se time obezbeđuje industriali-

zacija zemlje i socijalistička izgradnja. Jedan od tvoraca novog ekonomskog koncepta razvitka Jugoslavije jednog od retkih od osnivanja Jugoslavije (Kraljevine SHS) 1918, naravno zasnovanog na državnoj svojini i po ugledu na sovjetsku industrijalizaciju, branio je centralistički koncept razvitka privrede. Napadajući građanske snage koje su branile „nacionalne privrede“ podsećao je da su one u prošlosti potpomagale centralizam. Za Kidriča je težnja pojedinih republičkih organa i funkcionera da što više zadrže pod svojom nadležnošću bila antidržavna tendencija. Odbacivao je teze o tzv. privilegovanim republikama, naime onima koje su „protežirane“, svestan da takve teze nastaju iz postojeće stvarnosti društveno-ekonomske neravnomernosti pojedinih jugoslovenskih zemalja i pokrajina. Po njemu, trebalo je pojačati pažnju prema onoj industriji koja je ostala u nadležnosti ekonomski razvijenijih republika, smatrajući da ne treba kočiti njihov razvoj. Bio je istovremeno raspoložen da administrativnim putem rešava pitanje kadrovske pomoći razvijenih republika (Slovenija i Hrvatska) nerazvijenim republikama (Bosni, Crnoj Gori, Makedoniji).

Saglasno centralističkom uređenju težilo se da se glavna preduzeća zadrže u „centru“ radi efikasnije administrativne kontrole, koncentracije ekonomske moći, ostvarivanja centralizovane akumulacije kao izvora industrijalizacije. Kidrič je prilikom raspodele industrije između saveza i republika nastojao da pomiri „nužni“ centralizam sa inicijativom „baze“. Dopuštao je i neke elastičnije modalitete u međusobnim ekonomskim odnosima. Tako je smatrao da se neka pitanja između republika mogu rešiti dogovorom samih republika „bez Beograda“.

U vezi sa industrijalizacijom Politburo je razmatrao septembra 1946. politička merila razmeštaja objekata, geografsku podelu na bazene, izvore finansijskih sredstava, zaključujući u vezi sa ovim poslednjim da se teška industrija ne može podići bez pomoći spolja, pri čemu se tada računalo na SSSR i zemlje tzv. narodne demokratije. Zavisno od geografskog faktora, predviđeno je postojanje četiri bazena: 1. Makedonija — Kosovo i Metohija do Bosne; 2. Srbija — Vojvodina — do Slavonije; 3. Bosna i Hercegovina — do Crne Gore; 4. Hrvatska — Slovenija — Istra.

Novoformiranim Vojnim savetom je rukovodio Josip Broz Tito. Ukidanjem vojnih komisija pri centralnim i pokrajinskim

komitetima, nacionalna partijska rukovodstva su zadužena da obezbede „pravilan rad na predvojničkoj obuci regruta“, naročito putem pomoći fiskalnim društvima i drugim društvima u koja su ulazili aktivni i rezervni oficiri. Ovom organizacionom promenom centralizovani su poslovi narodne odbrane.

Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede predvideo je u Čl. 21. (tač. 1): „Radi uklanjanja neravnomernosti u ekonomskom razvitku pojedinih narodnih republika i u izgradnji Federativne Narodne Republike Jugoslavije kao privredne celine, osigurati što brži tempo porasta proizvodnje i investicija u ekonomski zaostalim narodnim republikama: Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori i u ekonomski zaostalim krajevima u drugim narodnim republikama.“

Usvajanjem Petogodišnjeg plana razvitka narodne privrede porastao je značaj evidencije, statistike, administrativne i druge kontrole i proveravanja izvršenja plana i drugih zadataka.

Državna kontrola je ustanovljena zakonom 1946. s ciljem da kontroliše celokupno poslovanje i rad organa državne uprave i područnih ustanova i preduzeća. Blagoje Nešković, koji se u to vreme nalazio na čelu državne kontrole (Savezne kontrolne komisije) napisao je 1950. brošuru „0 razlikama među osnovnim vrstama proveravanja — s obzirom na samostalnu službu proveravanja“, polazeći od iskustva antike, srednjeg veka, Srbije i Jugoslavije u savremenom dobu. Težišna misao ovog spisa bila je da je Staljin povukao jasnu razliku između kontrole i inspekcije. Osnovna razlika, prema Staljinu, sastojala se u tome što je kontrolna radnja morala imati sistematski karakter, i na drugom mestu što „kontrolna radnja“ mora da proverava izvršenje odluka „centra“ (viših rukovodećih tela), a ne „sve i svakoga“, kao što je to bio slučaj s inspekcijom. Razliku između kontrole, revizije i inspekcije Nešković je označavao na sledeći način: kontrola je sistematsko uporedno proveravanje u svrhu utvrđivanja kako se izvršavaju odluke višeg rukovodstva, revizija obnavljanje izvršnih radnji u svrhu proveravanja izvršenja neke odluke, a inspekcija povremeni pregled u svrhu proveravanja izvršenja neke odluke. Tako, oslonjen na Staljina, 1950. godine, Nešković je kontroli pripisivao „najoperativniju“ ulogu i suštinu, reviziji „najtemeljitiju“ i inspekciju „najekonomičniju“ vrstu proveravanja, kada su primenjene „tamo gde im je mesto“.